

## מבוא

עבודה זו עוסקת בהתמודדותם של מורים עם מקרי אובדנות של תלמידים. על פי ארגון הבריאות העולמי WHO, בכל שנה מתים בעולם כמיליון איש כתוצאה מהתאבדות (זלצמן, 2019). פרט למקרים שהסתיימו בלקיחת חיים, ישנן התנהגויות אובדניות נוספות המדאיגות כשלעצמן ועלולות להוביל בסופו של דבר גם למעשה התאבדות. כל מקרה כזה משפיע באופן קשה ועמוק על הסביבה הקרובה של המתאבד וגם על החברה כולה. תופעת האובדנות יוצרת נטל כבד על אוכלוסיות חלשות ועל כלכלת המדינות המתקשות להקצות לכך משאבים מהתקציב המוגבל של תחום בריאות הנפש (Shilubane, Bos, Ruiter, Borne & Reddy, 2015). בשנים האחרונות הושקעו מאמצים להתערבות ומניעה של התאבדות ונצפית ירידה מסוימת בהיקף התופעה במדינות מערביות, ובעיקר בישראל (גולדברגר, אוברבה וחקלאי, 2020). לצד זאת, התאבדות ממוקמת כיום במקום השני ברשימת גורמי המוות של צעירים בני 15-24. מקרי מוות אלה נתפסים כניתנים למניעה לעתים קרובות ומעוררים תחושות קשות בקרב המשפחות, קבוצת בני הגיל והמסגרת הבית ספרית בה נמצאים ילדים שעות רבות מהיום (Hart & Garza, 2013).

ההנחה הרווחת היא כי ניתן לזהות סימנים מוקדמים להתאבדות ולפעול לצמצום מקרים אלה במסגרת תוכניות מניעה ארציות ומקומיות. בישראל יצאה לדרך תוכנית מניעה לאומית המתמקדת באוכלוסיות פגיעות במיוחד, ביניהן מתבגרים ותלמידים במערכת החינוך. משרד החינוך האחראי על אוכלוסייה זו הטיל את הטיפול במניעת אובדנות על השירות הפסיכולוגי החינוכי. הפסיכולוגים והיועצים החינוכיים אמורים לתת תמיכה וסיוע לתלמידים, משפחותיהם והצוות החינוכי בבתי הספר. בפועל, משרד החינוך הפסיק בשנים האחרונות לקיים ועדות בדיקה של אירועים אובדניים בבתי הספר, והיקף התלמידים והמורים שהשתתפו בתוכניות הוא קטן ביותר (מבקר המדינה, 2020). הסביבה הבית ספרית היא פעמים רבות הזירה שבה התנהגויות אובדניות הן בעלות משמעות רבה. מקרי התאבדות מכים את הצוות והתלמידים בתדהמה ומקשים על התפקוד היומיומי. תלמידים שנחשפים לאובדנות של חבר לכיתה עלולים להראות קשיים רגשיים ולימודיים לאורך זמן. המורים הם אלה שלרוב נאלצים להתמודד עם תופעת האובדנות של תלמידים והשלכותיה השונים (Hart & Garza, 2013).

למרות עמידתם של המורים בחזית ההתמודדות עם התופעה הקשה של התנהגויות אובדניות אצל ילדים ומתבגרים הידע הקיים בנושא אינו ממוקד מספיק בהיבט זה של התאבדות ילדים. ההתייחסות למקומו של המורה במניעת התאבדות לוקה בחסר ומחטיאה את העמדה החשובה של מורים בעבודה הקרובה והיומיומית עם תלמידים. העבודה מבקשת להבין את חוויותיהם של מורים המתמודדים עם התנהגויות אובדניות של תלמידים, ובראשן ביצוע התאבדות בפועל. מטרת העבודה היא לבחון את תפיסותיהם של המורים לגבי תפקידם בהתמודדות עם אובדנות והמשאבים העומדים לרשותם לשם כך. חקירת התופעה מנקודת מבטם של המורים תתרום להיכרות עם המשמעות וההשלכות של התאבדות תלמיד על חייהם האישיים והמקצועיים של הדמויות החינוכיות החשובות בבית הספר.

## סקירת ספרות

### אובדנות

אובדנות היא התנהגות מורכבת הנמצאת על הרצף שבין נטייה אובדנית כולל ביטוייה המילוליים והלא מילוליים ועד לתכנון התאבדות, נסיון התאבדות או במקרה החמור ביותר ביצוע התאבדות בפועל (Shilubane et al., 2015). התאבדות מוגדרת כמוות הנגרם כתוצאה מכוונה של האדם לקחת את חייו. ההגדרה של נסיון התאבדות מורכבת יותר וכוללת כוונה, תכנון, מטרה, מודעות לתוצאה וחומרת הפגיעה. ארגון הבריאות העולמי מגדיר נסיון התאבדות כהתנהגות יזומה של האדם מתוך כוונה מסויימת להזיק. המחשבות המופיעות כחלק מהנטייה האובדנית נעות בין מחשבות פסיביות וכלליות לבין מחשבות קונקרטיות יותר הכוללות כוונה ממשית של פגיעה עצמית. רצף ההתנהגויות האובדניות מקבל משמעות מיוחדת כאשר בוחנים אותו בהקשר של תקופת הילדות וההתבגרות. אצל ילדים ומתבגרים מחשבות אובדניות מתקשרות לעתים לחוסר הבנה לגבי משמעות המוות ולגבי ההשלכות של המחשבות והמעשים שלהם. התייחסויות של ילדים להתאבדות אינן תמיד משקפות כוונה אמיתית להפסיק חיים. למרות זאת, נדרשת תשומת לב מחקרית ופרקטית להתנהגויות אובדניות של ילדים ומתבגרים כבר בשלבים המוקדמים ביותר (בלז, 2015).

תופעת האובדנות פוגעת באוכלוסיות הרגישות ביותר ויוצרת נטל כבד על המדינות שנאלצות להתמודד עם ההשלכות הקשות של מקרי התאבדות. תוכניות התערבות ומניעה דורשות הקצאת משאבים רבים מתוך התקציב המוגבל ממילא של בריאות הציבור (Shilubane et al., 2015). בארצות הברית מדווח על עלייה של 50% במקרי ההתאבדות תוך עשור, ובקרב בנות בגילאי 10-17 מדובר על עלייה של יותר מ-70% (זלצמן, 2019). בישראל דווקא נרשמה ירידה בשיעור ההתאבדויות הכללי וירידה גדולה בקרב גילאי 24-15 (גולדברגר, אוברבה וחקלאי, 2020), אך עדיין התאבדות ממוקמת כסיבת המוות השנייה של צעירים עד גיל 24 בכל העולם המערבי (זלצמן, 2019). בנוסף, ב-23% מהמקרים שדווחו בשנים 2015-2017 היה נסיון התאבדות בחמש השנים שלפני ההתאבדות בפועל (גולדברגר, אוברבה וחקלאי, 2020). הנתונים מצביעים על הצורך להבין טוב יותר את גורמי הסיכון לאובדנות בכלל ואצל ילדים ומתבגרים בפרט.

### גורמי סיכון

התמקדות המחקר בגורמי הסיכון הקשורים לאובדנות נובעת מהרצון למצוא דרכי התערבות ומניעה יעילות ככל האפשר. לשם כך יש לאתר את הגורמים הבולטים ביותר להופעת התנהגויות שונות על הרצף האובדני. אובדנות נחשבת לתופעה מורכבת הקשורה לריבוי גורמים ביולוגיים, פסיכולוגיים וחברתיים. הגורמים הביולוגיים כוללים נטייה מולדת להפרעות פסיכיאטריות או לאימפולסיביות. נטייה אישית לתוקפנות וחוסר יציבות רגשית נמצאה קשורה להתנהגויות אובדניות. השפעתם של כל הגורמים הללו על אובדנות תלויה גם באינטראקציה שלהם עם גורמים סביבתיים מתמשכים כמו אירועי דחק, חשיפה לאלימות, עבריינות ושימוש בסמים ואלכוהול (בלז, 2015). אם בעבר התאבדות נתפסה כמימוש פילוסופי של בחירה חופשית, כיום ברור כי מקורה